

Bibliotekarstudentens nettleksikon om litteratur og medier

Av Helge Ridderstrøm (førsteamanuensis ved OsloMet – storbyuniversitetet)

Sist oppdatert 04.09.24

Om leksikonet: https://www.litteraturogmedieleksikon.no/gallery/om_leksikonet.pdf

Samtidslitteratur

På 1800-tallet ble det i Storbritannia brukt uttrykket “contemporary literature” og i Frankrike “littérature contemporaine” (Neuhaus og Ruf 2011 s. 106). I samtidslitteratur lever forfatteren og leseren samtidig, de er samtidige (Neuhaus og Ruf 2011 s. 108).

Samtidslitteratur har i sin tematikk stor kontaktflate med samtiden, dvs. tidspunktet da den ble publisert. Litteraturen kan fungere som en “samtdsanalyse” eller “samtdsdiagnose”. Litteraturen representerer (direkte eller indirekte) sosial, kulturell, økonomisk osv. virkelighet i samfunnet. Tekstene skaper forståelse for livssituasjoner, problemer og muligheter, ønsker og behov, angst og frykt hos mennesker i forfatterens samtid. Tekstene inngår i en diskurs om det samfunnet som de representerer. Tekstene både reflekterer livsbetingelser og påvirker hvordan disse livsbetingelsene oppfattes/forstås.

Samtidslitterære verk kan oppfattes som symptomer på eller indikatorer for viktige tilstander og endringer i samtidens samfunn.

Litteraturen tematiserer ofte forholdsvis direkte ulike kjennetegn ved samtiden og endringsprosesser i samtidens samfunn. Det endrer seg hva f.eks. et vanlig familieliv er og hva selvrealisering innebærer, og dermed må også litteraturen endre seg for å “speile” samfunnet. Litteraturen kan tematisere sosiale, kulturelle, politiske og økonomiske utfordringer/problemer, den kan kritisere og fungere som korrektiv. Det kan f.eks. være dilemmaene knyttet til individuelle selvrealiseringsprosjekter i konflikt med kollektive/solidaritetsfunderte prosjekter.

Den svenske dikteren Erik Lindegren hevdet om forholdet mellom politikk og litteratur: “den politiska utvecklingen, som litteraturen inregisterar mera direkt än någon annan konstart.” (sitert fra Lysell 1983 s. 632)

“The ideological aspects of bestsellers explain, according to [Fred] Botting, part of the success of bestselling fictions, namely ‘their ability to tap a specific cultural nerve and thereby serve as exercises in the management of social anxieties.’ ” (Helgason, Kärholm og Steiner 2014 s. 12)

Det engasjerende ved litteratur skyldes i mange tilfeller at leseren innser litteraturens “essential relation to a particular historical situation” og at det er verk som “strives to make its readers aware of and act on the potential for human liberation implicit in that situation” (Garry Gutting sitert fra Hillen 2007 s. 141).

Samtidslitteratur regnes som vanskeligere å vurdere både når det gjelder kvalitet og innplassering blant annen litteratur enn litteratur som vi har en større historisk avstand til (Neuhaus og Ruf 2011 s. 108). Dette er en av grunnene til at litteraturhistorikere vanligvis holder seg unna litteratur som er skrevet tett opp til deres egen nåtid. Samtidslitteraturen er en bred flom, mens kanoniseringsprosesser siler ut verk (Neuhaus og Ruf 2011 s. 113). “Den litteraturen og de kulturelle uttrykkene som produseres i vår egen tid danner på den ene siden et speilbilde av samtiden som kan gjøre vår forståelse av den klarere. På den andre siden gir de særlige utfordringer fordi vi ikke kan betrakte dem med historiens distanse: Det er ofte ikke opplagt hvordan slike uttrykk skal leses eller forstås.” (http://bibin.hioa.no/lob/?page_id=109; lesedato 02.06.16)

Ikke all samtidslitteratur er realistisk, den kan være skrevet som fantasy, science fiction osv. Hvilke sjangrer som dominerer og hvordan verkene skrives, forteller noe om den samtiden som bøkene utgis i. Svært fantasifulle verk om fremmede virkeligheter kan også indirekte kommentere samtidens samfunn (eller tolkes som at de gjør det). “Många science fiction-berättelser utspelar sig i framtiden, ofta på främmande världar och i högteknologiska samhällen. Men egentligen är berättelserna kommentarer om vår samtid. [...] Den teknik och vetenskap som skildras i science fiction är aldrig så främmande att vi inte kan känna igen den. Efter den första atombomben blev radioaktiva landskap och sönderbombade världar vardagsmat i science fiction. Vissa menade att science fiction banaliserade ett dödligt hot mot mänskligheten medan andra hävdade att genren snarare varnade för de konsekvenser som teknikens och vetenskapens utveckling kan få om vi inte tar vårt ansvar.” (Michael Godhe i https://www.liu.se/cetis/nyhetsbrev/ny_brev_2005_nr4_imorgon.shtml; lesedato 08.07.16) Litteratur som foregår langt unna den gjenkjennelige samtidsvirkeligheten kan dermed likevel være et samtidsdokument og -vitne.

Det svenske forfatterparet Maj Sjöwall og Per Wahlöö skrev på 1960- og 70-tallet en rekke krimromaner. De ville “skrive en suite på ti kriminalromaner som ikke bare skulle by på spennende historier, men avspeile og analysere samfunn og samtid fra en radikal synsvinkel.” (*Krimmagasinet* 2016 s. 59)

“Vi vet hva samtidslitteratur er. Alle skjønner at vi med ordet “samtidslitteratur” mener “nåtids-litteratur”. I dagligtalen er disse ordene praktisk talt synonyme. [...] Vi leser samtidslitteraturen fordi den er en del av oss, fordi vi er en del av den, og fordi det er et slags kulturelt ansvar – en eller annen uformulert forestilling om det siviliserte menneskets borgerplikt – å orientere seg i tiden og i samfunnet. Vi leser

samtidslitteratur av samme grunn som vi leser aviser og ser eller hører nyhets-sendinger i etermediene: Vi orienterer oss i den verden og den tiden vi befolker. Og vi bruker tidens uttrykk, om de nå er politiske, allmennkulturelle eller litterære, til å orientere oss i – og artikulere – vår egen eksistens. [...] Samtiden er en fortløpende oppdatert følelse av *her og nå*, og en like fort løpende konstituering av et “oss”. Forestillingen om samtid er også en forestilling om identitet – en spesifikk identitet knyttet til selve utsigelsesøyeblikket: *her og nå*.” (Eirik Vassenden i http://www.idunn.no/edda/2007/04/hva_er_samtidslitteratur_og_hvorfor_leser_vi_den_-_noen_begrepshistoriske_o; lesedato 18.03.15)

“Først i Per Thomas Andersens ettbinds *Norsk litteraturhistorie* fra 2001 blir ordet “samtidslitteratur” løftet opp til en ren periodebetegnelse. Her er “Samtidslitteraturen” for første gang overskrift på siste kapittel i en norsk litteraturhistorie. Også Ivar Havnevik (i sin *Dikt i Norge*, 2004) knytter en egen kommentar til “samtidslyrikken” (i betydningen “siste nytt”), men han velger å skyve den ut av sitt verk – og her er han for så vidt på linje med tidligere tiders litteraturhistorie-skrivere. For det vanlige i litteraturhistorieskrivningen har vært å avslutte historien mens man ennå har en noenlunde avklart distanse til den, og i høyden skissere eller antyde bevegelsene i den senere tid. [...] De nyeste litteraturhistoriene konstruerer et slags rom omkring samtidslitteraturen, og gjør den til en egen periode (hos Andersen fra ca. midten av åttitallet til nå), eller definerer den som “ens egen levetid”, eller gjør den til et eiendomsforhold: “vår egen tid”.” (Eirik Vassenden i http://www.idunn.no/edda/2007/04/hva_er_samtidslitteratur_og_hvorfor_leser_vi_den_-_noen_begrepshistoriske_o; lesedato 18.03.15)

“Samtidslitteraturen skildrer vår samtid, og samtidig gir den oss begreper, bilder og modeller som vi kan bruke til å håndtere samtiden med. I sine mest problematiske avskygninger, med ensidig vektlegging av det tematiske og tendensielle, kan dette kanskje karakteriseres som et journalistisk litteratursyn (som altså er noe ganske annet enn “litterær journalistikk”). [...] Hvis vi primært skal lese samtidslitteraturen for å finne ut hvem vi er, og samtidslitteraturen på sin side igjen skal fortelle oss hvem vi er, da skal det ikke mye fantasi til for å skjønne at denne forbindelsen minner mye om en feedback-sløyfe, eller en selvforsynende fordøyelsesapparat. [...] Litteraturen viser oss nemlig ikke bare hvem vi er. Den viser oss også hvem vi *ikke* er, eller hvem vi tror vi ikke er, eller hvem vi *også* er. For kunst generelt, og litteratur spesielt, er ikke bare en bekreftelse av, eller en modell for, vår tid og vår selvforståelse. Den er også en *utvidelse* av det eksisterende, og den kan vise oss det som *ikke allerede* er inkorporert i vår selvforståelse.” (Eirik Vassenden i http://www.idunn.no/edda/2007/04/hva_er_samtidslitteratur_og_hvorfor_leser_vi_den_-_noen_begrepshistoriske_o; lesedato 18.03.15)

Ruinlitteratur (tysk “Trümmerliteratur”) var en litterær retning i Tyskland i årene etter 2. verdenskrig, oppkalt etter en situasjonen i samtiden: ruinene etter ødelagte byer og landsbyer. Litteraturen handler om Tyskland i kaoset og oppbyggingsfasen

etter krigen og om oppgjør med nazismen. En representant for denne litteraturen er Heinrich Böll.

“Mens franske forfattere har løftet private dyner, har tyske forfattere løftet historiens slør og fortalt om nazismen og DDR. Så mange sønner har beskrevet grusomhetene til nazistiske fedre at sjangeren kalles “väterlitteratur” – “faderlitteratur”. [...] De utleverende fortellingene er blitt forsvart med at de er nødvendige for å bearbeide tyskernes vonde historie.” (Kristian Meisingset i http://www.aftenposten.no/kultur/Det-er-dypt-umoralsk-a-skrive_-men-forfatteren-ma-akseptere-risikoen-606140b.html; lesedato 20.10.16)

Litteraturen utgitt i leserens egen samtid framstår ofte som uoversiktlig. For å skape oversikt er det lett å ty til kategorier/inndelinger. Et eksempel: Den franske lyrikeren og litteraturforskeren Jean-Marie Gleize delte sin samtids franske lyrikk inn i fire grupper: “1) *poesien*, representert ved kanoniserte poeter som Yves Bonnefoy og Philippe Jaccottet, som skriver uten noe ønske om å problematisere poesien. 2) *reposien*, hvor poetene ønsker seg tilbake til tradisjonelle poetiske former. 3) *nypoesien*, som opererer i forlengelsen av den historiske avantgarden. Og 4) *den postpoetiske poesien*, som beveger seg utenfor poesiens sfære, og ofte nærmer seg andre kunstarter.” (*Morgenbladet* 11.–17. mai 2012 s. 48)

“I de siste tjue årene har vi hatt en svært stillestående periode i norsk litteratur, introvert og mumlende. Det skjer jo ingenting i mange av disse bøkene, en eller annen som sitter og tenker og føler, men det går liksom ikke framover. Nå høres det ut som kritikk, men det er ikke ment sånn: Den skandinaviske melankolien er vi interessert i, men det får være måte på.” (forfatter Roy Jacobsen i *Klassekampen* 27. desember 2014 s. 36-37)

“Hvis 1990-tallslitteraturen handler om familien, er det fordi den tradisjonelle familien er i oppløsning. Hvis vi på 2000-tallet skriver om samfunnet, er det fordi vi ikke lenger lever i noe samfunn i en meningsfull forstand av ordet. Vi skriver ut fra et savn, i et forsøk på å skape det som mangler, sier forfatter Ingvild Burkey. Klassekampen startet sist lørdag en debattserie der vi vil diskutere endringer og tendenser i samtidslitteraturen. Er det slik at vi beveger oss fra en litteratur mest opptatt av de personlige rom, karakterisert av en såkalt “familie- og identitetslitteratur” på 1990-tallet og inn i en litteratur som åpner for en mer eksplisitt inkludering av samfunnsproblematikk? Og er det fruktbart å kategorisere samtidslitteraturen på denne måten? Litteraturkritiker Eirik Vassenden uttrykte i lørdagens Klassekampen skepsis til en forenklet og reduksjonistisk kategorisering av litteratur, men er åpen for at vi er vitner til en mer utbredt tematisering av samfunnet og det politiske i litteraturen. Forfatter Ingvild Burkey, sist aktuell med prosatekstsamlingen *Intervju med den hjemvendte helten*, en bok om virkelighetserfaringer fra en krigsherjet, globalisert og stadig mer kontrollert verden, er langt på vei enig: - Det er problematisk å sette forenklingende merkelapper på litteratur. Et tverrsnitt av litteraturen i et hvilket som helst tiår ville antagelig vise mye større

variasjon enn hva standardmerkelapper antyder. Det som derimot varierer, er hva som av toneangivende kretser – media, kritikere, academia, forfattere selv – blir definert som “viktig”. Dermed forsvinner alt det andre, det som er definert ut fra søkelyset, noe som gjør vår forståelse av litteraturen fattigere. [...] Samtidig er det klart at det både kan være nyttig og legitimt å benytte seg av en bestemt optikk, eller filter, som et analytisk grep i det man forsøker å nærme seg et bestemt verk, sier Burkey.” (Marte S. Eielsen i <http://www.klassekampen.no/26676/article/item/null/savnet-i-litteraturen>; lesedato 10.06.16)

“Burkey understreker at litteraturen både kan og må reflektere samfunnet. Hun mener det ville være rart om ikke litteraturen skulle reflektere omfattende samfunnsendringer som globalisering av verdensøkonomien, naturødeleggelsene, klimaendringene, de nye folkevandringene, de enorme kapitalkonsentrasjonene, fattigdomsveksten, uthulingen av demokratiet og den stadig intensiverte kontrollen i den såkalte frie, demokratiske verden. [...] Nå som vi ser *resultatet* av utviklingen i form av terrorangrep, kriger om strategiske ressurser, naturdød og svekking av livsgrunnet til millioner av mennesker, blir folk tvunget til å engasjere seg. Endringene har nådd *oss*. [...] Burkey trekker fram Thure Erik Lunds forfatterskap som et godt eksempel på samfunnskritisk litteratur. [...] Lund har fra *Grøfte-tildragelsesmysteriet*, via *Om naturen* til *Compromateria* undersøkt samtids-tendensene aktivt og aggressivt. Ingen annen i norsk samtidslitteratur har med større kraft tatt opp hva den teknologiske utviklingen gjør med mennesket, hvilken ufrihet den innebærer, hvilket tap av individualitet og erfaringsrikdom det fører til under et dekke av stadig større individuell frihet. Kanskje er det sånn at litteraturen til enhver tid springer ut av et savn, undrer Burkey. [...] Vi skriver om det som mangler, i et forsøk på å skape det vi savner. Hvis 1990-talls litteraturen handler om familien, er det fordi den tradisjonelle familien, sammen med andre menneskelige bånd, er i oppløsning. Hvis vi på 2000-tallet skriver om samfunnet, er det fordi vi ikke lenger lever i et samfunn, i noen meningsfull forstand av ordet. Forpliktende menneskelige relasjoner er erstattet av relasjoner som individet–staten, forbrukeren–markedet, arbeidstakeren–arbeidsmarkedet. Det beste eksempel er kanskje forfallet i det norske borettslaget, fellesskapsfølelsen er i sterk tilbakegang til fordel for individualismen.” (Marte S. Eielsen i <http://www.klassekampen.no/26676/article/item/null/savnet-i-litteraturen>; lesedato 10.06.16)

“Når den norske “navlebeskuende” litteraturen blir forsvart, er det i lys av sosiologiske teorier som forklarer menneskets opplevelse av moderniteten som svært ustabil og usikker. Inspirert av Ulrich Becks *Risikogesellschaft. Auf dem Weg in einer andere Moderne* (1986), skisserer [den britiske sosiologen Anthony] Giddens opp et risikosamfunn, som følge av moderniseringen og globaliseringen. Han tillegger også mennesket en grenseløs frihet til å definere seg selv, og leve sitt eget liv. Denne livspolitikken har ikke sitt utspring i behovet for å løsrive seg fra tradisjonene, men ut ifra en tro på individets mulighet til å skape sitt eget liv (Giddens 1991: 75). Når den norske litteraturen, i ulik grad og på ulike måter, beskriver mennesker i identitetskriser, skriver de seg like inn i Giddens teori om

virkeligheten vi lever i. Dette bekrefter også tidens paradoksale utvikling: globalisering og individualisering, slik Anthony Giddens skildrer det.” (Anniken Løvdal og Bergljot K. Nordal om norske samtidsromaner i 2006; i <https://www.duo.uio.no/bitstream/handle/10852/26089/MicrosoftWordx-xNorskexromanerx2006.pdf>; lesedato 10.05.16)

“Tilbaketrukket, uengasjert, apolitisk – det er en diagnose som ikke sjelden har blitt stilt på samtidslitteraturen i Norge. I Danmark har kritikeren Tue Andersen Nexø i år [2017] levert en sterk nylesning av det politiske i den danske litteraturen, *Vidnesbyrd fra velfærdsstaten*, som også er relevant for vår hjemlige norske samtale. Ja, det stemmer at den typen litteratur som fokuserer på politikk som system i stor grad pensjonerte seg med 68-erne, slår Andersen Nexø fast. Men samtidslitteraturen er politisk på en annen måte, nemlig i det han kaller dens “sosiale vending”. Mennesker skildres i romanene han leser i sine relasjoner til andre, relasjoner der forholdet mellom for eksempel kjønn og makt, mellom de som har og ikke har tilgang på jobb, penger, suksess, kjærlighet, anerkjennelse og så videre, settes på agendaen. Slik er litteraturen direkte og indirekte politisk, mener Andersen Nexø – gjerne i verk som på subtilt vis problematiserer velferdsordninger som ikke fungerer etter intensjonen – selv om de politiske løsningsforslagene på systemplan oftest glimrer med sitt fravær.” (Ane Farsethås i *Morgenbladet* 2.–8. juni 2017 s. 41)

Norske samtidsromaner i 2006 “omhandler språket, tematiserer språket og utfordrer språket, men når dette gjøres igjen og igjen sitter vi som lesere og spør: og hva så? Hva vil forfatteren med dette, og hva skal vi med dette?” (Anniken Løvdal og Bergljot K. Nordal i <https://www.duo.uio.no/bitstream/handle/10852/26089/MicrosoftWordx-xNorskexromanerx2006.pdf>; lesedato 10.05.16)

“Norges beste unge forfattere kåres i dag. [...] Selv om forfattere flest ønsker å nå ut til et stort publikum, er den unge samtidslitteraturen temmelig innadvendt. Ofte handler den også om en tilbaketrekning fra samfunnet. Eksempelvis har tre forfattere på listen skrevet bøker om personer som flykter fra byen og etablerer seg på landet. I *Under verden* av Ida Hegazi Høyer og *Ute av skog* av Rebecca Kjelland bosetter hovedpersonene seg på gamle hytter. Der forsøker de å bygge opp en jordnær tilværelse med innslag av lesing og skriving. [...] Å leve i sin egen verden, er hovedtema også i debutbøkene av Nils Henrik Smith og Eivind Hofstad Evjemo.” (Ingunn Økland i *Aftenposten* 29. mai 2015 s. 6)

Ane Farsethås’ samtidslitteraturstudie *Herfra til virkeligheten* (2012) innsirkler bl.a. tematikken “det gylne buret, det vil si opplevelsen av meningstap i en tilværelse der man tilsynelatende ikke mangler noe. [...] en stor kontaktflate mot den sosiale og politiske virkeligheten de er en del av” (*Morgenbladet* 13.–19. mars 2015 s. 32). “For alle viktige norske skjønnlitterære kritikere finnes det tilsynelatende kun én stor manndomsprøve: den boklange oppsummeringen av tendenser i den norske samtidslitteraturen. Nå er det endelig Ane Farsethås’ tur. I

“Herfra til virkeligheten” har hun samlet en serie kloke analyser av et utvalg nyere norske forfatterskap, fra Abo Rasul til Karl Ove Knausgård. Lesningene demonstrerer både overblikket og den skuddsikre dømmekraften som gjør Farsethås så god. Likevel dunker teksten hodet i den bjelken vi kaller historien. Hvorfor skrive om akkurat dette? Hvorfor skrive om akkurat dette akkurat nå? Hva er forholdet mellom samtidslitteraturen og samtida? Og hvordan påvirker de to eventuelt hverandre? [...] “Denne boken forsøker ikke å fastslå hvordan virkeligheten er, men hvordan den fremstilles, formuleres og fortolkes i litteraturen.” Ok. Så enkelt var det. Noen som fikk veldig lyst til å lese videre? [...] Slik kaster også de et paradoksalt lys over den intense “virkelighetslengselen” Farsethås finner i den norske samtids-litteraturen. Kanskje alle disse fiksjonens hemninger og sperrer også er et spørsmål om institusjonens forsiktige lesemåter? Vel er Thomas Olsen Myrbråten i “Grøftetildragelsesmysteriet” en typisk moderne “hjernefelt”, fengslet i sin egen selvrefleksjon. Men han gråter i alle fall – over “verdens elendighet”. Og “når det er på det aller sørgeligste, er det ikke jeg som gråter, men verden, verden som gråter i meg.” ” (Trygve Riiser Gundersen i <http://www.dagbladet.no/2012/06/11/kultur/bok/litteratur/litteraturanmeldelser/anmeldelser/22031099/>; lesedato 17.06.16)

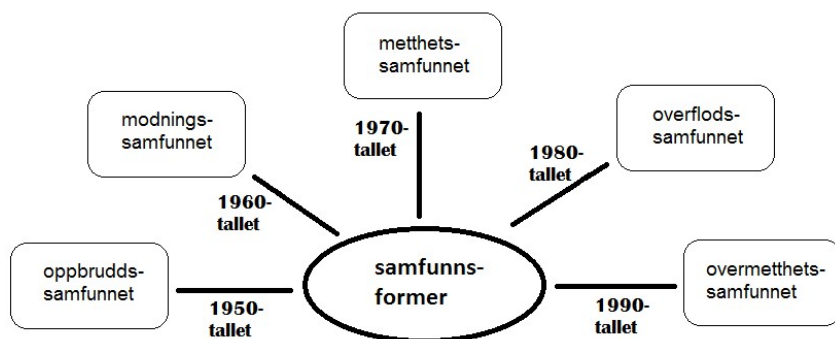
“Den famlende, stort sett velmenende, men frustrerte borgeren, fanget mellom en selvtilfreds norsk konsensus og et konfliktfylt indre, er en kjent figur i samtidslitteraturen, og kan knyttes til det Ane Farsethås har kalt “ideen om sosialdemokratiet som eksistensielt vakuum”. Karakterene som er fanget i dette vakuemet, drømmer gjerne om “litt virkelig lidelse som motgift mot uvirkeligheten” ” (*Morgenbladet* 8.–14. april 2016 s. 51). “Med grundighet og eksemplarisk formidlerrevne drøfter hun hvordan hovedpersonenes opplevelse av “underskudd på virkelighetsfølelse” preger 00-tallets norske romaner tematisk, kompositorisk og leserdialogisk. [...] Fenomenet tidfester hun med Geir Gulliksens artikkel “Virkelighet” fra 1996 som begynnelse, idet hun understreker artikkelens slående aktualitet (Gulliksen postulerer i 1996 “en ny litterære dokumentarisme” bestående av “faktiske og fiktive referanser til virkelighet og virkelighetseffekter” og “biografiske (eller pseudo-biografiske) elementer”), og med fullføringen av Knausgårds *Min Kamp* som et toppunkt eller endepunkt i denne utviklingen. Hun skisserer så de vanligste fluktrutene – de inadvendte: kroppen, galskapen, å gå i barndommen, og de utadvendte: eksotiske reiser, politisk, religiøs eller kulturell tilslutning.” (Miriam S. Boulos i <http://lesendeskrivende.blogspot.no/2012/08/jakten-pa-virkelighetseffekter-i-det.html>; lesedato 23.08.16)

“Det gylne buret, den trygge boblen, det refereres til, fremstår som en konstruert trygghet, en konstruert oppfattelse av usårbarhet; på side 40 fremstår det navlebeskuende prosjektet i et grelt lys når det leses opp mot det siste årets hendelser. Når hun så henter frem Jon Øystein Flinks roman *Ole-Kristians Oksrød*, leser hun en antydning om at “hele ideen om det ugjennomtrengelig og uvirkelige i den skandinaviske trygghetsboblen alternativt kan forstås som en fiksjon, en litterær ide når hovedpersonen sier: “Det ligger ingen ting under”, men påpeker samtidig, med

referansen til Olaug Nilssens anmeldelse, dobbeltheten (som hun også påpeker hos Rasul [dvs. Matias Faldbakken]) i fortellerstemmen som gjør det umulig å skille “kritikken av samtidslitteraturens ironiske og forførende selvsikkerhet fra den forførende, selvsikre og ironiske formen den framstilles i”. Hun leser de nevnte tre forfatterskapene som et forsøk som integrerer de postmodernistiske innsikter, med vissheten om at verden går videre: “At vi lever i en sitatmosaikk, betyr ikke at alt vi tenker er uekte.” ” (Miriam S. Boulos i <http://lesendeskrivende.blogspot.no/2012/08/jakten-pa-virkelighetseffekter-i-det.html>; lesedato 23.08.16)

“Vi, de fleste av oss, i Norge, er ikke forblindet av sult, men av begjær, etter varer, opplevelser, adspredelser, oppmerksomhet. Trollbundet av teknikken, nettet, de dramatiske verdensbegivenhetene, showet, tilsynelatende ubekymret for totaliteten, som om vi ikke sitter i den båten, ikke er en del av helheten. Bare en slags tilskuere, og derfor ansvarsfrie og dessuten maktesløse, blir vi fortalt [...] Selv om vi vet, med fornuften, at det er fare på ferde for alle, oppleves det ikke som virkelig. Vi reagerer på bilder av flyktninger over Middelhavet, de druknende (og slik er det blitt, at når jeg skriver: flyktninger over Middelhavet, føler jeg at jeg skriver en klisjé, noe banalt), men gjør ikke noe, og hva skulle vi forresten gjøre, når den nyliberalistiske tenkningen har sneket seg inn overalt, i sykehusværelset, på Nav-kontoret og presenteres og oppleves som en slags objektiv og nødvendig rasjonalitet. Vi skammer oss kanskje litt over å kjøpe klær sydd av barnarbeidere i India, og føler medlidenhet med barnarbeiderne når vi ser dem på tv, men lærer oss å leve med litt skam, litt medlidenhet, for hva er alternativet? Inne i oss har vi egentlig konkludert med at vi ikke makter å forandre disse lidelses- og rikdomsskapende strukturene. Desillusjonerte på vegne av den store forandringens mulighet diskuterer vi i stedet det som tilhører småtingsskuffen.” (Vigdis Hjorth i *Morgenbladet* 10.–16. februar 2017 s. 35)

Noen tyske designspesialister har prøvd å sammenfatte kjennetegn ved mange vestlige samfunn fra tiårene i tidlig etterkrigstid fram til årtusenskiftet 2000:



(modellen er hentet og bearbeidet fra Hauffe 1996 s. 19)

“Jeg tror ikke det er tilfeldig at fiksjon i dag ofte handler om det overveldede og deprimerte mennesket og at uforstyrrelhet, stillhet og alenetid betraktes som attraktive, men nesten uoppnåelige goder. Familier strever fortsatt i den berømte tidsklemma, par løper mot tidsfrister på jobben og dette sammen når de kommer hjem, ute av stand til å ta hånd om annet enn det nødvendige, inkludert sjåførjobben for barn som skal på trening, på spilling, og til en uendelig rekke bursdager. For å lette på trykket og “slappe av” kobler de seg på nettet når kvelden kommer og sliter ut hjernen og parforholdet enda mer. Å få være i fred med sitt blir for mange det eneste de virkelig ønsker seg.” (Sissel Gran i *Morgenbladet* 10.–16. februar 2017 s. 29)

Forfatteren Gert Nygårdshaug har skrevet om kritikken mot “det vi i gamle dager kalte “borgerskapets introverte estetikk”, eller “dekadensens narsissisme”; med andre ord den selvbeskuende litteraturen, der egoet og de nære omgivelsene problematiseres til overmål.” (*Klassekampen* 22. februar 2014 s. 41)

En norsk sosiolog skrev i 2020: “Hittil har jeg begrunnet romanlesingen ved å fortelle meg selv at jeg som sosiolog har mye å lære av forfattere. De har en “sensibilitet” som ikke bare gjør at de fanger opp nye tendenser og trekk ved samfunnet langt raskere enn oss “langsomme” forskere med våre krav til data, metoder, teoretisk systematisering, fagfellevurdering, og så videre. Gjennom å være tettere på sine karakterer og det “levde liv”, kan de også levendegjøre og derigjennom øke forståelsen av de abstrakte begrepene vi sosiologer bruker til å analysere samfunnet, som “rollekonflikt”, “klasse”, “fremmedgjøring”, “sosial mobilitet” og “meritokrati”. [...] Som sosiolog har jeg imidlertid de siste fem-ti årene merket at jeg får stadig mindre ut av å lese norske samtidsromaner, som jeg leser ti-femten av i året. Årsaken er at jeg mener det bildet de tegner av dagens Norge i beste fall er ensidig og i verste fall galt. Samtidsdiagnosen synes å være at samfunnet er en gigantisk elendighetsmaskin hvor nordmenn generelt og middelklassen spesielt lever ufrie og meningsløse liv. [...] en klar tendens i norske samtidsromaner, på tvers av generasjoner, kan oppsummeres i følgende tre trekk: For det første beskrives mennesker – og aller mest middelklassepersoner: forfattere, lærere, forskere, byråkrater, journalister – som er fanget i ufrie liv. Deres hverdag er diktert av et massivt system av krav og forventninger fra partnere, barn, venner, naboer, jobb, skole, karriere, boliglån, og så videre. For det andre lever de, tross ytre komfort, *meningsløse* liv. Hverdagens rutiner er tomme, tappet for betydning. Og for det tredje befinner personene seg ofte i eller på randen av en livskrise, som gjerne kulminerer med et oppbrudd – vekst herfra! Jeg kan vanskelig tenke meg en mindre treffende samtidsdiagnose. Dagens norske samfunn er ikke en elendighetsmaskin som fratar nordmenn generelt og middelklassen spesielt frihet og mening og kaster dem ut i kriser som krever oppbrudd. Nei. Aldri har vi hatt mer *frihet* på helt sentrale livsområder som utdanning, yrke, jobb, bosted, partner, livssyn, fritid, kultur og politikk. Derfor har vi aldri hatt større muligheter til å utvikle og utfolde våre evner og interesser og leve dypt meningsfulle liv. Og aldri

har vi hatt større grunn til å bli i livene våre. Men dette ser vi få spor av i norske samtidsromaner.” (Gunnar Aakvaag i *Morgenbladet* 17.–23. januar 2020 s. 20-21)

“[N]orske “elendighetssosiologer” kan i det minst skylde på at de har valgt å studere samfunnets undertrykte grupper, som arbeidere, innvandrere og kvinner. Det kan ikke norske samtidsforfattere, som skriver om den kanskje frieste klassen i verdens frieste land: den norske middelklassen. Hva kan samtidspessimismen skyldes? Det er sikkert enklere å skrive godt om det “vanskelige”. Og vi har en lang realistisk tradisjon i norsk litteratur for å “sette problemer under debatt”. Men jeg vil også trekke frem to andre årsaker som har med (mis)forståelsen av frihet og mening å gjøre. For det første er det lett å kjenne seg igjen i norske forfatters beskrivelser av alle forpliktelser og krav i livene våre. Men det er ingen motsetning mellom frihet og forpliktelser, slik de gir inntrykk av. Frihet er ikke å leve uten forpliktelser og krav – det er tomhet. Frihet er selv å velge seg sine forpliktelser og krav – og derigjennom sitt liv. Slik vi kan i Norge. For det andre er et fritt liv alt annet enn et enkelt liv. Man lever i skyggen av alle de muligheter man ikke får realisert, får mer ansvar, opplever vellykkethetspress, og så videre, slik norske forfattere er flinke til å skildre. Men i motsetning til inntrykket som sitter igjen i meg som leser, gir frihet også meningsfulle liv der man kan forfølge sine evner og interesser. Bare spør dem uten denne friheten. [...] hvis jeg vil forstå helt sentrale trekk ved dagens Norge, gir pessimistiske norske samtidsromaner et lite dekkende bilde.” (Gunnar Aakvaag i *Morgenbladet* 17.–23. januar 2020 s. 21)

Unni Langås’ bok *Traumets betydning i norsk samtidslitteratur* (2016) “handler om litterære fortolkninger av traumatiske reaksjoner, enten basert på reelle kriser og katastrofer eller på oppdiktete hendelser. Hvordan blir traumets betydning som individuell eller kollektiv erfaring formulert og skapt av litteratur? Langås behandler et utvalg som gjenspeiler noe av bredden og kompleksiteten i norsk samtidslitteratur. Her er verk i ulike sjangre av Brit Bildøen, Eivind Hofstad Evjemo, Jon Fosse, Helga Flatland, Nikolaj Frobenius, Johan Harstad, Paal-Helge Haugen, Gaute Heivoll, Eirik Ingebrigtsen, Karl Ove Knausgård, Øyvind Rimbereid og Øyvind Vågnes. Et viktig anliggende med boka er å gi leseren teoretiske perspektiver og analytiske grep for å lese denne litteraturen, som har både store formvariasjoner og fascinerende fellestrekk. Traume er et sentralt tema i internasjonal litteraturvitenskap, og boka er også et bidrag til forskningen på feltet.” (<https://fagbokforlaget.no/?isbn=9788245019636>; lesedato 06.05.16)

Christian Refsums bok *Kjærlighet som religion: Lidenskap og lengsel i film og litteratur på 2000-tallet* (2016) “handler om endringer i synet på kjærlighet og om moderne menneskers lidenskap og lengsler, slik disse følelsene blir skildret i film og litteratur på 2000-tallet. Forfatteren drøfter tradisjonelle tilnærminger til studiet av kjærlighet ved å presentere de greske begrepene “eros”, “agape”, “fila” og “storge”. Nyere sosiologiske og filosofiske tilnærminger presenteres før boken tar for seg kjærlighetens vilkår hos forfattere som Lena Andersson, Jonathan Franzen, Michel Houellebecq og Vigdis Hjorth, samt filmskapere som Michael Haneke, Lars

von Trier, Steve McQueen og Ulrich Seidl. Til slutt diskuterer forfatteren aktuelle forsøk på å utvikle en kjærlighetens politikk.” (<https://www.universitetsforlaget.no/nettbutikk/kjaerlighet-som-religion-uf.html>; lesedato 10.02.17)

“Beskrivelser av arbeidsliv er generelt lite framtreddende i nyere norsk litteratur, påpekte Anne Merethe K. Prinos i Samtiden, i sin brede analyse av fjorårets romaner [dvs. 2014]. Hun kobler dette til en opptatthet av individuelle, mentale prosesser fremfor plassering i et sosialt fellesskap. [...] Er begrepet karrierекvinne så tåpelig at det bare kan generere idiotiske eksempler, og dårlig litteratur? Og hva er dessuten en karriere? En krevende jobb? Høy lønn? Makt? [...] Hvordan kan vi i så fall formulere litterært de spesifikke utfordringene kvinner møter i yrkeslivet? Den kommersielle litteraturen om kvinner med karrierer stiller gjerne opp et tydelig motsetningspar: Den arbeidende kvinnen er enten en djevel blottet for “kvinnelige egenskaper”, eller en tidsklemt streber som slites mellom kakebaking og konferanser.” (Birgitte G. R. Bjørnøy i *Klassekampens* bokmagasin 20. juni 2015 s. 4-5)

Krimforfatter Jørn Lier Horst har sagt om krimsjangeren: “Krim handler også om den verdenen vi ser rundt oss, mens annen skjønnlitteratur har en tendens til å være mer innadventd, med en søken mot sjelslivet og fokus på enkeltpersoners utvikling. Historiene om drap og forbrytelser har sitt utspring i sosial urettferdighet og sosial elendighet som vi alle kan kjenne oss igjen i. Krimlitteraturen har således en egen evne til å fungere som et speilbilde av samfunnet. Den har en tendens til å konfrontere samfunnet med seg selv, slik som når Gunnar Staalesen lar sine kriminalintriger bli kritiske kommentar til det samfunn som skaper sosiale tapere, når Jan Mehlum lar sin Svend Foyn angripe den korrupperende grådighetskulturen eller Anne Holt lar sin sosiale samvittighet være drivkraften i sine historier.” (Lier Horst sitert fra <https://kasiopeiiasbok.wordpress.com/2012/01/29/litteraturens-formal-krimforfatterene/>; lesedato 23.08.16)

“Hvorfor har ikke klimakrisen en mer sentral plass i norsk samtidslitteratur? [...] Vi trenger ikke lese rapportene fra FN's klimapanel lenger for å få bekreftet at klimaendringene er reelle, det holder å se på gradestokken eller ut av vinduet. Hvis man derimot kaster et sveipende blick ut over den norske samtidslitteraturen, ser man en ganske annen verden enn den som befinner seg utenfor stuevindue til de tusen lesende hjem: - Etter manusbunken å dømme befinner vi oss ikke i en klimakrise, sier Kari Marstein, redaksjonssjef for norsk skjønnlitteratur i Gyldendal Norsk Forlag, som hvert år mottar rundt tusen skjønnlitterære manus. [...] misforholdet mellom klimakrisens alvor og merket den avsetter i skjønnlitteraturen oppleves som påtakelig. Virkelighetens regnstormer drypper liksom ikke gjennom taket i det norske litteraturhuset, der det psykologisk-realistiske familielivet går sin gang. Spørsmålet er: Hvorfor? [...] Espen Stueland, som var med å stifte Forfatternes klimaaksjon i 2013, og som tidligere i år utga essaysamlingen *700-årsflommen. 13 innlegg om klimaendringer, poesi og politikk*, mener det henger sammen med at den offentlige samtalen om litteratur og markedsføringsapparatet

fremdyrker en bestemt type litteratur: - Slik bokoffentligheten fungerer i Norge, er det en enorm interesse for krim og psykologisk realisme.” (*Morgenbladet* 27. mai–2. juni 2016 s. 42)

“Stueland påpeker at mange forfattere opplever at også en klimaengasjert litteratur må presses inn i “krimrealismens” fortellerskjemaer for å bli lagt merke til, noe som er vanskelig når temaet – klimakrisen – ligger så langt bortenfor de menneskelige relasjonene, “krimrealismens” narrative drivkraft. Stueland tror mangelen på klimalitteratur også kan skyldes at det rett og slett ikke er særlig hyggelig å lese om issmelting i Arktis og hetebølger i Nord-Afrika: - Det er noen former for eksistensiell ironi man ikke ønsker å utsette seg for når man skal kjøpe en bok i kiosken på Gardermoen for å lese på flyet til Barcelona, der man skal ha oval weekend. Man vil ikke lese om karbonavtrykket av en flyreise da, man er bare ikke interessert. Videre mener Stueland at litteraturoffentlighetens merkelapper gjør at mange forfattere vegrer seg for å skrive om klimakrisen: - Jeg tror mange forfattere er redd for å bli kategorisert. Når man først er blitt “hun klimaforfatteren” eller “han klimapoeten”, er det vanskelig å forandre det. [...] Forfatter Brit Bildøen tror en grunn til at det finnes lite klimalitteratur henger sammen med vår nære litteraturhistorie: - Politisk litteratur har hatt lav status både blant forfattere og kritikere siden 70-tallet.” (*Morgenbladet* 27. mai–2. juni 2016 s. 42-43)

Et par år etter terrorangrepene i Oslo og på Utøya 22. juli 2011 etterlyste noen litteraturkritikere skjønnlitteratur om betydningen av det som hadde hendt. “Flere av våre mest anerkjente forfattere har innlemmet 22. juli som et mer eller mindre eksplisitt tema i bøkene sine: Kjartan Fløgstad (i *Nordautpassasjen*, 2012), Vigdis Hjorth (i *Leve posthornet!*, 2012), Tomas Espedal (i *Bergenens*, 2013), Geir Gulliksen (i teaterstykket *Demoner*, 2014), for ikke å glemme Karl Ove Knausgård, som diskuterer 22. juli både i sjetten bind av *Min kamp* og flere essays. I tillegg kommer romaner som Brit Bildøens *Sju dager i august* (2014) og Eivind Hofstad Evjemos *Velkommen til oss* (2014), der terrorangrepene danner et tydelig bakteppe. Til tross for alle disse eksemplene er det vanskelig å peke på romaner som har terrorangrepene som sentrum og fortelling; 22. juli opptrer som sidetema eller referanse, som del av eller premiss for andre historier, som en anstøtsstein for tanken, ikke som bøkens hovedanliggende. Eller for å si det i tabloide termer: Den store 22. juli-romanen finnes ikke. Kanskje har det mer med 22. juli enn med litteraturen å gjøre. Når 22. juli omtales som et “nasjonalt traume” er det nærliggende å tenke seg litteraturen som en viktig del av det kollektive helbredelsesarbeidet. At en stor forfatter – en slags krysning mellom Thomas Mann og Jonathan Franzen, for den “store forfatter” er nesten alltid en mann – vil kunne tilby en *talking cure* i romans form for et folk som strever med å begripe hva som har skjedd.” (Olaf Haagensen i *Morgenbladet* 22.–28. juli 2016 s. 38)

“22. juli tok livet til 77 mennesker og endret for alltid livene til mange flere, men ble ikke, på godt og vondt, en hendelse som endret Norge. Etterlysninger av en bestemt litteratur – om det nå dreier seg om innvandrerromaner, klimaromaner, 22.

juli-romaner eller hva som helst – klinger falskt i mange litteraters ører. De hører “kunsten som middel heller enn mål” og “programlitteratur”. Personlig hører jeg i slike etterlysninger engasjerte lesere som holder litteraturen for en særegen erkjennelsespraksis som kan tilby andre perspektiver enn vitenskapene. I tilfellet 22. juli opplever jeg imidlertid en slik litteraturetterlysning som overflødig. Ikke bare er denne litteraturen – 22. juli-litteraturen, hvis vi kan kalle den det – allerede langt på vei etablert. Den står også i samsvar med hva slags plass terrorangrepene mot regjeringkvartalet og Utøya har i det norske samfunnet fem år etterpå. Heller enn litterær underprioritering dreier kanskje fraværet av lett identifiserbare 22. juli-romaner seg om at Anders Behring Breiviks massakre i all sin grusomme meningsløshet ikke tåler dypere litterær bearbeiding. Den vekker sorg og sinne, vemmelighet og fortvilelse, men den er ikke blitt den samfunnsdefinerende hendelsen som Breivik selv håpet den skulle bli. Å skrive en roman som ga Breiviks ugjerning en slik større ramme, ville være ensbetydende med å skrive en usann roman. I et slikt perspektiv blir ikke fraværet av 22. juli-romaner et tegn på manglende engasjement eller berøringsangst i norsk litteratur, men heller et tegn på at man ikke har latt seg blende av det spektakulære skinnen av å være noe mer enn ødeleggelse og drap, som er enhver terrorhandlings begrunnelse. [...] Den store, norske 22. juli-romanen eksisterer ikke. Men 22. juli eksisterer i norsk litteratur, for eksempel i Tiril Broch Aakres gode roman fra i fjor, *Redd barna*. Den handler ikke om 22. juli på noen annen måte enn at den utspiller seg i en familie som lever i et Norge der Utøya-massakren er en realitet.” (*Morgenbladet* 22.–28. juli 2016 s. 39)

Noen forfattere går bevisst inn for å bryte tabuer, og påvirke nåtidige leseres verdier/normer direkte. “Journalisten og debattanten Kadra Yusuf har bidratt med en tekst [om menstruasjon] om sin kusine i Somalia som fikk uvaskbare blodflekker på skoleuniformen besteforeldrene ikke hadde råd til å erstatte, og til slutt droppet ut. Yusuf skal oversette boken til arabisk og somalisk, før den distribueres på landets flyktningmottak.” (*Morgenbladet* 27. mai–2. juni 2016 s. 41)

Christopher L. Miller bruker i boka *Impostors: Literary Hoaxes and Cultural Authenticity* (2018) begrepet “etnisitetens etikk”, som gjelder “de uskrevede reglene som sier at enhver gruppe skal representere seg selv.” (*Morgenbladet* 14.–20. desember 2018 s. 42-43) Dette er altså et prinsipp om autenticitet. En hvit mann kan ikke skrive en roman om å være sigøyner med samme (sannhets-)verdi som en sigøyner kan.

“Clifford Geertz var trolig den mest innflytelsesrike antropologen i slutten av forrige århundre. [...] I et av sine siste essays skrev Geertz, som døde i 2006, om “epistemologisk hypokondri”. Det er en innbilt sykdom som typisk kommer til uttrykk gjennom famlende mumling av typen “hva kan jeg si; hvordan kan jeg si det, og ikke minst: På hvis vegne er jeg berettiget til å si det?” Diagnosen var presis og gjelder i minst like stor grad det litterære felt som det akademiske. [...] hvis forfattere ikke skal oppmuntres til å sette seg inn i andres livsverdener, blir

litteraturen enten virkelighetsfjern eller navlebeskuende.” (Thomas Hylland Eriksen i *Morgenbladet* 21.–27. juni 2024 s. 50)

Den svenske forfatteren Lena Andersson uttalte i et intervju i 2024: “- Akkurat nå er litteratur at man skriver om seg selv. Man har likestilt litteratur med en dagbok, hvis jeg skal overdrive litt. Og da følger det at man skal fortelle om sin erfaring som undertrykket, sier Andersson, som mener at det intellektuelle klimaet i Sverige presser en dobbel lojalitet på forfattere med minoritetsbakgrunn: en lojalitet mot den postkoloniale teoriens virkelighetsfremstilling og en lojalitet mot gruppen de tilhører. - Jeg er overbevist om at det finnes mennesker i minoritetene som ikke kjenner seg undertrykket. Hvis de hadde skrevet om det, ville det blitt betraktet som et svik mot gruppen, og det ville ikke blitt behagelig for dem. - Min innstilling er at en forfatter må være troløs. At man som forfatter må være beredt til å svike. Hvis ikke kompromisser man mot viktige verdier. [...] En tekst fra den skandinaviske litteraturoffentligheten som eksplisitt setter ord på problemstillingen Andersson beskriver, er den svenske forfatteren og kritikeren Athena Farrokzhads anmeldelse av Yayha Hassans selvtitulerte diktdebut i 2014. Der sa hun langt på vei at Hassan ikke burde ha skrevet om sine erfaringer med familievold i det dansk-muslimske miljøet fordi slike beskrivelser kunne brukes politisk av ytre høyre. “Förstår du att jag är rädd att din bok matar den eld som vill förgöra oss?”, skrev hun avslutningsvis i en henvendelse direkte til Hassan. - Det er veldig sjelden man sier det så uttrykkelig, det er mer som et press alle vet finnes, noe som sies indirekte. Sånn skal man ikke skrive, slik skal man ikke skildre kvinner. Man belønner dem som gjør det riktig, og straffer dem som gjør det feil, men veldig subtilt. Det finnes ikke noe program noe sted man kan lese. Det er mye følsommere mekanismer i spill, sier Andersson. Videre mener hun at det ligger en sivilisasjonskritikk i mye av samtidslitteraturen og samtalen om den som det ikke snakkes ordentlig om i offentligheten: - Det er hele tiden en brodd der, en indirekte forståelse av at samfunnet må endre seg. Vi skal ta makten, de skal bort. Man må begynne å diskutere hva som egentlig blir påstått på et politisk plan. Hvordan skal samfunnet endres? Hvem skal ofre seg? Hvordan skal man gå frem? [...] Vi kommer ikke i tale med hverandre, vi diskuterer ikke disse sakene, hvordan dette samfunnet skal se ut. Og det leder til fiendtlighet, sinne, oppgitthet, avstand, til og med hat iblant.” (Olaf Haagensen i *Morgenbladet* 31. mai–6. juni 2024 s. 53)

Litteraturliste (for hele leksikonet): <https://www.litteraturogmedieleksikon.no/gallery/litteraturliste.pdf>

Alle artiklene i leksikonet er tilgjengelig på <https://www.litteraturogmedieleksikon.no>